

8. Sukhomlynskyi V. O. (1976). Problemy vykhovannia vsebichno rozvynenoї osobystosti [Problems of education of a fully developed personality]. Vybrani tvory v 5-ty t. T. 1. K.: Rad. shkola, 654 (ukr).

9. Sukhomlynskyi V. O. (1976). Metodyka vykhovannia kolektyvu [The method of education of the collective]. Vybrani tvory v 5-ty t. T.1. K.: Rad. shkola, 654 (ukr).

УДК 37.02:81

ORCID iD 0000-0001-9350-4811

РЕАЛІЗАЦІЯ ІДЕЙ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО ЩОДО ВИХОВАННЯ ЛЮБОВІ ДО РІДНОГО СЛОВА

Валентина Погорєлова

Розкрито ідеї великого педагога В. О. Сухомлинського, що сприяють вихованню поваги до національної мови, рідного слова як у духовному житті всього народу, так і духовному зростанні всіх поколінь школи. Створені педагогічним колективом, громадою села Христофорівки духовні обереги плекають людину української вдачі, багаті мовної особистості. Особлива увага приділяється ролі вчителя, батьків за виховання в дітей любові до рідної мови, формуванню української мовної культури. Проаналізовано, як щоденна позакласна, літературно-краєзнавча робота формує патріотичні почуття, розвиває мислення, учить користуватися засобами мови в різних життєвих ситуаціях з дотриманням норм українського етикету.

Ключові слова: *духовні обереги, мовна культура, засіб комунікації, краса і велич рідного слова, спостереження, учнівські твори, джерело мудрості.*

THE IMPLEMENTATION OF VASIL SUKHOMLINSKY'S IDEAS ABOUT THE EDUCATION OF LOVE TO THE MOTHER WORD

Valentyna Pogoryelova

The ideas of the great teacher VO Sukhomlinsky, which promote the respect for the national language, the native word in the spiritual life of the whole people and in the spiritual growth of all generations of the school, are revealed. Created by a pedagogical team, the community of the village of Hristoforovka, spiritual guards nurture a person of Ukrainian character, a rich linguistic personality. Particular attention is paid to the role of the teacher, parents for the education of children in the love of their mother tongue, the formation of the Ukrainian language culture. It is analyzed how daily extracurricular, literary and local lore work forms patriotic feelings, develops thinking, teaches to use the means of speech in different life situations in compliance with the norms of Ukrainian etiquette.

Keywords: *spiritual amulets, language culture, communication medium, beauty and grandeur of native words, observations, student works, source of wisdom.*

У часи реформування школи, виховання компетентного мовця, духовно багаті мовної особистості особливе значення має творча спадщина, ідеї видатного педагога В. О. Сухомлинсь-

кого, який передусім був учителем української мови і літератури та вважав, що головне завдання словесника – формування духовного світу засобами мови, культури мовлення, любові до

української мови як національної: «Дві рідні мови – це так само безглуздо, якби ми намагалися уявити, що одну дитину народили дві матері. У дитини є одна мати. Рідна. До смерті. До останнього подиху» [1]. Він торкається проблем формування мовної культури як учнів і вчителів, так і батьків, бо це основний засіб комунікації, культури української нації.

Мета статті – розкрити роботу школи, родини, громади щодо виховання багатой мовної особистості, духовного зростання майбутніх поколінь

У своїх працях (передусім у статтях «Слово рідної мови», «Джерело невмирущої криниці», «Слово про слово», «Рідне слово», «На трьох китах») В. Сухомлинський наголошував на ролі національної мови як у духовному житті всього народу, так і у всіх прийдешніх поколінь, підкресливши особливу відповідальність учителя, батьків за виховання в дітей любові до української мови, батьківської землі, рідного краю, до набутків свого народу. Про духовні обереги у Христофорівці дбає вся сільська родина. Побудовано соціально-культурний комплекс з виставковими залами, краєзнавчим музеєм, світлицею Миколи Аркаса, сільською бібліотекою, студією образотворчого мистецтва. Ідеї В. О. Сухомлинського дорогі серцю, бо ж плекають людину української вдачі, поборника національної ідеї. У школі проводяться педагогічні читання «О слово рідне...».

Учитель-словесник у його творах має можливість знайти відповіді на ці актуальні питання: як навчити сприймати слово, розуміти і вдало використовувати в усному і писемному мовленні, аби молоді люди сьогодні відчували його красу, уміли висловити власну думку, позицію, такі необхідні сьогодні для життя. Культура мовлення як основний засіб комунікації та невід'ємна складова загальної культури особистості є одним із найважливіших показників освіченості та цивілізованості, загальної культури суспільства. Процес опанування мови та її культури пов'язаний зі здобуттям

навичок правильно розмовляти й писати, логічно висловлювати свою думку, активно використовувати мовні знання, грамотно застосовувати їх.

Важливим завданням є донести до розуму і серця учнів багатство, красу і велич рідного слова. Людина, вихована на красі слова, буде непримиренною до зла, вульгарності. Щоденна робота над значенням слова, поповнення словникового запасу через пояснення, тлумачення, підбір синонімів, антонімів допомагає досягнути гнучкості, багатства мови. Доцільними є факультативи, курси за вибором у школі: «Лексика», «Літературна студія», літературно-краєзнавчий гурток, що дають можливість додатково працювати над словом.

На уроках української літератури рекомендуємо знайти в художній мові письменника такі слова, у яких би зазвучав увесь діапазон людських думок і почуттів, донести їх до вихованців, перетворити слова в могутній засіб виховання національно-мовної особистості школярів – майбутніх громадян суверенної Української держави. Більшість учнів записує, аналізує афоризми з самостійно прочитаних і програмових творів українських письменників.

На мовно-літературних святах, конкурсах «Кобзар у нашому домі» актуальним є сучасне осмислення кожного слова Шевченка (наприклад, у творах «Холодний яр», «Чигирине...»), Ліни Костенко, Д. Кременя, Л. Чижової, М. Аркаса, розуміння значення, уміння виразити своє занепокоєння сучасним життям, рівнем бездуховності, безпам'ятства. Саме так слово стає могутнім засобом виховання, формування найглибших патріотичних думок, національно-мовної особистості: «Слово містить невичерпні можливості для впливу на її світоглядну сферу» [2].

Василь Сухомлинський учив дітей замислюватися над словом: що воно означає і коли його краще вжити. Для цього вже в початкових класах учні мали записну книжечку – «Словесну скриньку». Таку скриньку корисно практикувати і на уроках української

мови у 5–9 класах. До неї учні занотовують нові слова, які для тих є цікавими чи незрозумілими. Інтернет не замінить асоціацій, які виникають, коли дитина задумується над написаним, хоч така словникова робота – це одна із важливих форм на кожному уроці. Великим педагогом осмислена методика формування культури мовлення, що передбачено навчальними програмами, враховується укладачами сучасних підручників, зокрема О. Авраменком, який використовує як засіб формування мовної культури телевізійні передачі («100 експрес-уроків Олександра Авраменка»), за якими із великим задоволенням слідкують учителі й учні.

«Слово – це найтонший різець, здатний доторкнутися до найніжнішої рисочки людського характеру. Вміти користуватися ним – велике мистецтво. Словом можна створити красу душі...», – переконаний великий учитель [3]. Експерсії у природу дають змогу написати учням твори за власним спостереженнями, почуттями. Результатом проведення літературно-красознавчих експедицій «Аркасіана рідного краю», стало написання творчих робіт про світочів рідного краю, видатних людей нашого села: відомого просвітянина, композитора, історика, поета, мецената Миколу Аркаса, Віктора Москаленка – лауреата обласної Аркасівської премії – художника, поета, майстра сільського господарства та інших. Огляд художніх полотен місцевих художників Людмили, Миколи, Олега Белосветів, Віктора Москаленка, А. Бондаренка сприяють отриманню естетичного задоволення учнів, написанню есе, власних висловлювань. Не можна твори за власним спостереженням писати за шкільною партою, а тому рекомендуємо організувати зустрічі з цікавими людьми, експерсії, проводити уроки в музеї, сільській бібліотеці. Реалізуючи дослідницький проект «Криниці нашого села», учні ведуть діалоги зі старожилами біля найдавніших криниць села, що збудовані ще в аркасівські часи (кінець ХІХ – поч. ХХ ст.). Учні розуміють, що тільки вони

самі зможуть зберегти історичну пам'ять про чудових людей, які так багато трудилися для життя села: батьків, сусідів, односельчан. Ці зустрічі спонукають до роздумів, творчості.

Так з'являються віршові рядочки, у яких згадують і тих, хто, не чекаючи ніяких подяк і нагород, взявся відшукувати живодайні джерела:

Спасибі дідуся Івану, і Василю, і Степану, що споряджали, берегли...

Пізніше – твори з епіграфами: «Ой кринице наша мила, скільки ти спраглих напоїла...», «Нам до джерел повертатися пора...»

«Старі люди відходять... А криниці зберегли імена тих, хто залишив навечно згадку про себе. Цей оберіг об'єднує покоління. Адже криниці копали прадіди, діди, а п'ють із них і бережуть пам'ять родоводу їхні правнуки, онуки, діти – прийдешні покоління нашого народу...», – такі думки вчителя спонукають задуматися про майбутнє і минуле. А чи змогли би з'явитися якісь почуття у дітей без таких діалогів зі старожилами, спогадів?

Василь Сухомлинський використовував такий ефективний засіб навчання, як зразок письмового твору. Готуючи дітей до написання твору, варто допомагати створити подію, образ, розгорнути сюжет, можливо, і сформулювати думку. Творчі роботи учнів нашої школи: «Тяжкий шлях до перемоги» (про С. Бойченка), «Кожному мила своя сторона», «З Україною в серці» – визнано кращими на районних патріотичних конкурсах. Великого значення педагог надавав учнівським творам, оскільки складання творів – це загальнопедагогічна проблема, від виконання якої залежить розумовий розвиток дітей, багатство їхнього духовного розвитку. Власне висловлювання людини, індивідуальна мовна культура – своєрідна візитна картка особи незалежно від її віку, фаху, посади, бо не матиме належного авторитету і впливу той, хто не вміє правильно висловити свою думку. У вік тестової перевірки знань все більш актуальними є пророчі

слова давньогрецького мислителя Сократа, який жив у IV ст. до н. е.: «Заговори, щоб я тебе побачив».

Василь Сухомлинський переконливо доводив, що школа, невіддільна від національного ґрунту, повинна формувати й берегти національну культуру, органічно поєднувати й утверджувати загальнолюдські та національні цінності. Великого значення у творчому доробку педагога надається і різним видам позакласної роботи з рідної мови, що розвивають мовлення й мислення учнів, збагачують їх духовно. «Оволодіння рідною мовою визначає багатство, широту інтелектуальних та естетичних інтересів особистості» [4].

Проведення у школі позакласних заходів із рідної мови: вікторин («Між нас тобі, Тарасе, жити», «Невідомий Шевченко»), раптівок, свят рідної мови, української писемності («Наша мова чиста, як роса», «Мова – правдивий свідок історії», «Уклонімося Кобзарю»), шкільних олімпіад, конкурсів знавців української мови імені Т. Шевченка, П. Яцика, тематичних вечорів («У нас нема зерна неправди за собою»), створення і перегляд презентацій («Поетичний світ Кобзаря і музика Миколи Аркаса») – розвиває мовлення й мислення учнів, збагачує їх духовно. Крім того, поєднуючи теорію та практику, розвиваємо моральні риси, естетичний смак, повагу до розмаїття культурного вираження різних народів.

Уся педагогічна діяльність вченого спрямовувалася на те, щоб багатство рідної мови було відкрите для дітей з перших кроків їхнього життя. Разом із працівниками сільської бібліотеки С. С. Тиць та директором краєзнавчого музею Т. В. Цимбалюк громадою проводимо ювілейні свята письменників літератури рідного краю О. Сизоненка, В. Бойченка, М. Аркаса, В. Москаленка, готуючись до яких учні заучують напам'ять художні твори, і не тільки віршовані, збагачують усне мовлення, удосконалюють виразне читання, пізнають красу і силу слова рідного краю.

Однією з культуромовних

проблем реальності нашого суспільства, на жаль, є суржик, а тому необхідно більше працювати над удосконаленням індивідуального мовлення не тільки учням, а й учителю, бо на нього покладається відповідальність за порятунок національної мови.

Сьогодні проблема культури українського мовлення є надзвичайно актуальною, і саме тому її вирішення має залежати як від свідомості громадян, так і від державної мовної політики. Постійна творча співпраця, діалог учителя, учня з героями художнього твору, навколишнім дає широкий простір для виховання стійкої мотивації до вивчення рідної мови. Досконале володіння українською мовою є важливим компонентом загальної культури особистості як носія української культури, що сприяє грамотній підготовці фахівців у різних сферах, оскільки саме творче використання засобів мовлення повною мірою проявляє професійні обдарування особистості, сприяє її самотворенню та самовираженню. Звертаючись до вчителів, Василь Олександрович радив: «Шукайте у невичерпній скарбниці рідної мови перлини, які запалюють вогник захоплення в дитячих очах, говоріть красиво про красу навколишнього світу» [5]. Отже, творче осмислення спадщини видатного українського педагога збагачує досвід роботи над словом на уроках мови, у позакласній роботі, формує загальну культуру, ключові компетенції, сприяє розвитку творчих здібностей учнів як патріотів України. Удосконалюються, осучаснюються форми і методи навчання, мета навчання української мови в школі, і, вивчаючи поради Василя Олександровича, побажання, переконуєшся в актуальності його методики навчання рідної мови. Варто лише вчителям опанувати її й уміло використовувати в своїй повсякденній мовній практиці. Саме тому завдання вчителя, родини, громади – наполегливо плекати культуру мови, слідкувати за своїм мовленням, створити культ української мови, удосконалювати роботу над змістом, грамотністю, орфо-

епією слова, вчити працювати з різними видами словників, використовувати метод спостереження над етимологією слова, вчити розуміти силу слова

Творча спадщина великого Вчителя, Прометея української освіти,

науки, культури, мистецтва, духовності В. О. Сухомлинського є чисте джерело мудрості для багатьох поколінь учителів. Книги з його багатогранною спадщиною повинні систематично перевидаватися.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сухомлинський В. О. Народження громадянина / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5-ти т. – Т. 3. – К., 1977. – С. 201–202.
2. Сухомлинський В. О. Духовний світ школяра / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5-ти т. – Т. 1. – К., 1977. – С. 319.
3. Сухомлинський В. О. Слово про слово / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5-ти т. – Т. 5. – К., 1977. – С. 167.
4. Сухомлинський В. О. Павлівська середня школа / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5-ти т. – Т. 4. – К., 1977. – С. 231.

REFERENCES

1. Sukhomlynskyi V. O. (1977). Narodzhennia hromadianyna [Birth of a citizen] Vybrani tvory : v 5-ty t. – T. 3. – K., 201–202 (ukr).
2. Sukhomlynskyi V. O. (1977). Dukhovnyj svit shkoliara [The spiritual world of the schoolboy] Vybrani tvory: V 5-ty t. T. 1. K., 319 (ukr).
3. Sukhomlynskyi V. O. (1977). Slovo pro slovo [Word for word] Vybrani tvory: V 5-ty t. – T. 5. – K., 167 (ukr).
4. Sukhomlynskyi V. (1977). Pavlyshska serednia shkola [Paul's secondary school]. K.: Rad. shk., Vybrani tvory: u 5 t. T. 4, 231 (ukr).

УДК 37.015.3+616.85

ORCID iD 0000-0003-1538-0790

ПРОФІЛАКТИКА ШКІЛЬНИХ НЕВРОЗІВ: ДОСВІД В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО І СУЧАСНІСТЬ

Григорій Лисиця

Показано зв'язок між освітнім процесом і розвитком одного з видів шкільного неврозу – дидактогенії та описано передумови виникнення назви зазначеного захворювання. Охарактеризовано конкретні шляхи та способи вирішення проблеми шкільних неврозів в умовах Павлівської середньої школи часів В. Сухомлинського. Показано, що виділені павлівським педагогом-дослідником основні причини виникнення дидактогенії мають місце й у сучасних освітніх закладах, а сила їх впливу на здоров'я учнів і форми прояву в різних вікових категоріях школярів практично не змінилися. Приводяться факти, які засвідчують, що названі педагогом-гуманістом рекомендації щодо профілактики та зменшення проблеми погіршення психічного здоров'я учнів досі не набули широкого впровадження. Звертається увага на тісний зв'язок між психофізіологічною «ціною» навчально-пізнавальної діяльності сучасних школярів та